

ДО ПИТАННЯ ДРУКУВАННЯ КАРТ УКРАЇНИ МОВАМИ З ЛАТИНСЬКОЮ АБЕТКОЮ

© Роман Григорчук, 2002

Розглянуто питання транслітерації українських географічних назв літерами латинської абетки на картах України, котрі друкуються як в Україні, так і за кордоном. Складена порівняльна таблиця способів транслітерування літер української абетки літерами латинського алфавіту. На основі порівняльної таблиці запропоновано спосіб транслітерування українських букв літерами латинської абетки.

The transliteration method of the Ukrainian geographical names by the Latin letters is considered. The comparative table of the transliteration methods is formed. The new method of the transliteration, based on this table, is proposed.

*“Хай слово мовлене інакше,
Та суть в нім наша зостається.”*

П.Тичина

Неможливо уявити собі життя сучасної людини без географічних карт, із яких можна черпати найрізноманітнішу інформацію. Карти використовують у своїй діяльності люди різних професій: геологи й агрономи, соціологи й будівельники, науковці та військові, школярі й студенти. Без них неможливо вивчити історію та життя жодного народу. Карти є потужним засобом не тільки пізнання, але й перетворення оточуючого середовища. Вони міцно ввійшли в побут кожної людини. Зображення карти можна побачити на шпальтах газет та журналів, на екранах телевізорів та моніторах комп'ютерів.

В залежності від свого призначення карти дуже відрізняються як за формою, так і за змістом (геологічні, метеорологічні, навігаційні, туристичні і т.д.). Для кожного типу карт використовується свій набір умовних позначень. Однак, при величезній різноманітності цих позначень, на більшості карт є написи – назви країн, населених пунктів, річок, гір і т.д. Ці назви дозволяють користувачеві прив'язати карту до реальної місцевості, визначити своє місцезнаходження.

Зрозуміло, що надписи на картах здійснюються, як правило, на мові тієї країни, де карта надрукована. Однак, в умовах розширення між країнами економічних та культурних зв'язків і зростання туристичних потоків, досить часто карти України випускаються і також чужоземними мовами, зокрема, із написанням назв літерами латинської абетки. Крім того, ці назви з'являються в іншомовній пресі, в Інтернеті і т.д. На жаль, транслітерація українських назв не завжди однозначна. Так, навіть у написанні назви столиці України – міста Києва, можна побачити такі варіанти: Kyiv, Kyïv, Kyjiv, Kiev. Що ж тоді говорити про решту назв? Така ж плутанина виникає і в написанні українських імен та прізвищ: Shevchenko (англ.), Schewtschenko (нім.), Szewczenko (польс.), Chevtschenko (франц.), Scevcenco (чес.).

Подібна ситуація існує в інших мовах, наприклад:

мова	1	2	3	4
українська	Іспанія	Норвегія	Рим	Швейцарія
англійська	Spain	Norway	Rome	Switzerland
іспанська	España	Noruega	Roma	Suiza
німецька	Spanien	Norwegen	Rom	Schweiz
французька	Espagne	Norvège	Rome	Suisse
чеська	Španelsko	Norsko	Rim	Švýcarsko

Різне написання географічних назв, імен та прізвищ може привести до непорозумінь в банківській справі, на пошті, в бібліографії. Тут мова йде не про транскрипцію – запис звуків, а про транслітерацію – запис відповідних букв. Тому для уникнення плутанини й досягнення однозначності необхідно виробити чіткі правила латинської транслітерації українських назв.

У сучасному світі нараховується близько п'яти тисяч мов, але тільки двісті двадцять мають письмо. Фонетичний апарат кожної мови дуже специфічний. Так, у польській мові багато шиплячих звуків, у французькій – носових, у чеській звук [ř] (р+ж) не завжди вимовляють деякі з чехів. Звуку [ц] немає в англійській та французькій мовах, звуку [ж] у німецькій, звуку [ч] у французькій і в кожній з них немає звуку [и]. Деяких звуків із цих мов немає в українській мові. Тому, переходячи з мови в мову, слово дещо змінює своє звучання. Навіть у рамках однієї країни існують різні діалекти та різне звучання тої самої мови. Це все утруднює відтворення автентичного звучання назв у їх рідній мові, а в мовах чужоземних неминує приводить до спотворень. Тут мова йде не про те, як буде записуватися в тій чи іншій мові українська назва, а про те, як донести до іншомовного читача правильне, однозначне, автентичне звучання української назви. Для цієї мети використовується транскрибування звуків мови, часом і рідної – як в англійців. Згадаймо, як англійці завжди для запису прізвища просять продиктувати його по буквах.

У світі існує дуже багато мов, що використовують латинську абетку, і в багатьох із них не існує своїх звуків, які б надавалися для відтворення деяких звуків української мови. Часто можна спостерігати намагання максимально наблизити латинське написання українських назв до звуків тієї мови, котру особисто знає перекладач. Той, хто добре володіє німецькою мовою, намагається наблизити латинське написання українських назв до правил німецького звуковідтворення, незважаючи на те що француз чи англієць прочитають цей запис зовсім по-іншому. Але, беручи до уваги величезну кількість існуючих мов, врахувати всі їх особливості нереально. Намагання розробити таблицю міжalfавітних відповідників, в якій були би враховані особливості всіх існуючих мов, теж є нереальним. Тому в країнах, де використовується латинська абетка, дуже часто зберігають оригінальне написання назви. Правильне звукове відтворення назви читачем можливе, якщо він знає мову оригіналу.

Для забезпечення безпомилковості передавання телеграми до потрібного адресата, у відповідності до міжнародних домовленостей, в Україні використовується написання назв країн французькою мовою. Для цього у місцях відправлення телеграм є "Інструкція про порядок оброблення міжнародних телеграм на підприємствах зв'язку України" [1], у якій є "Алфавітний список країн територій світу", де французькою мовою подано переклади українських назв країн світу. Ось приклади запису назв деяких країн:

Абу-Дабі (ОАЕ)	– ABU DHABI
Австрія	– AUTRICHE
Бразилія	– BRESIL
Бутан	– BHOUTAN

Ватикан	– VATICAN
Гаїті	– HAITI
Польща	– POLOGNE
....	....

Допускається також англломовне написання кількох українських назв: Україна – Ukraine, Крим – Crimea, Чорне море – Black Sea, Азовське море – Sea of Azov.

Для написання тексту телеграми латинськими літерами використовується "Таблиця міжalfавітних відповідників". Більшість букв української абетки дуже легко транслітеруються відповідними літерами латинської абетки.

Українські літери	Латинські літери
А	A
Б	B
В	V
Г	G
Д	D
Е	E
З	Z

Українські літери	Латинські літери
И	Y
І	I
К	K
Л	L
М	M
Н	N
О	O

Українські літери	Латинські літери
П	P
Р	R
С	S
Т	T
У	U
Ф	F
Ь	'

Однак для транслітерації нижченаведених українських букв на телеграфі використовують не одну, а декілька латинських літер, причому з певними зауваженнями, які ускладнюють процеси написання та читання українських латинізованих текстів і збільшують їх об'єм.

Укр. літери	Лат. літери	Примітки
Г	H, GH	H – у більшості випадків, GH – при відтворенні групи приголосних ЗГ
Є	YE, IE	YE – на початку слова, IE – в інших позиціях
Ж	ZH	
Ї	YI, I	YI – на початку слова, I – в інших позиціях
Й	Y, I	Y – на початку слова, I – в інших позиціях
Х	KH	
Ц	TS	

Укр. літери	Лат. літери	Примітки
Ч	CH	
Ш	SH	
Щ	SCH	
Ю	YU, IU	YU – на початку слова, IU – в інших позиціях
Я	YA, IA	YA – на початку слова, IA – в інших позиціях
'	"	(апостроф)

У цій таблиці літери латинської абетки **C** – це, **J** – йот (жі), **Q** – ку, **W** – дубль ве, **X** – ікс для відтворення окремих літер української абетки не використовуються.

Оскільки латинські абетки в різних країнах мають деякі національні особливості, необхідно, щоб латинське написання українських назв усе-таки в більшості мов відтворювало українське звучання. Не можна писати Харків як *Xarkiv*, бо у більшості мов воно буде прочитане як *Kсарків*, і не можна писати Шостка як *Shostka*, бо в багатьох мовах воно буде прочитане як *Cгостка*.

Заміна букви **ч** двома буквами **ch**, як це спостерігаємо в англійській мові, не зовсім доцільна, оскільки у французькій мові це буде – **ш**, у німецькій – **х**, у італійській – **к**. Щодо буквосполучень **sh** і **zh**, то вони в українській мові повинні читатися як **сг** і **зг**. Тут корисним може бути спосіб транслітерації букв, що використовується у чеській мові: **ц** – **с**, **ч** – **с**, **с** – **с**, **ш** – **с**, **з** – **з**, **ж** – **з**. Тут шиплячі звуки **ч**, **ш**, **ж** утворено додаванням значка до букв **ц**, **с**, **з**.

Деякі автори пропонують букву **щ** замінювати набором літер **shitch**, мотивуючи це тим, що в більшості мов читання цього буквосполучення найкраще передає звучання відповідного звуку. На нашу думку, таке написання дуже ускладнює як написання, так і читання транскрипції вищезгаданої української літери. При виробленні таблиці відповідників необхідно, щоб транслітерація кожної української літери відбувалася однозначно й лаконічно. Українську літеру **щ** замість довгого **shitch** можна писати **sch**, а ще краще **šš**.

Написання української букви **ї** варто залишити також в латинізованому варіанті,

оскільки вона використовується в англійській (naïve – простодушний, naïvety – наївність) та французькій мовах (naïade – наяда, maiolique – майоліка, Haïti – Гаїті, Dostoïevski – Достоевський і т.д.).

В "Енциклопедії українознавства" [3] використано такі відповідники літер в українських географічних назвах: **Halucyna** – Галичина, **Jenakijev** – Єнакієве, **Makijivka** – Макіївка, **Chmel'nyckij** – Хмельницький, **Užhorod** – Ужгород, **Bila Cerkva** – Біла Церква, **Chust** – Хуст, **Šostka** – Шостка, **Ščors** – Щорс, **Kolomyja** – Коломия, **Juzivka** – Юзівка, **Jalta** – Ялта.

У нижченаведеній таблиці зібрано деякі варіанти транслітерації букв української абетки. У стовпчику № 1 подано варіант, що використовується на телеграфі, у стовпчику № 2 варіант відділу стандартизації географічних назв науково-виробничого підприємства "Картографія" [2]. У стовпчику № 3 наведено варіант транслітерування з карт "Енциклопедії Українознавства" [3]. У стовпчику № 4 подано таблицю відповідників для російської мови, наведену у книзі [3] Л.В.Щерби. У стовпчику № 5 подано пропозицію автора.

Укр. літери	Лат. літери	Лат. літери	Лат. літери	Лат. літери	Лат. літери
	1	2	3	4	5
	Телеграф	НВП "Картографія"	Енциклопедія Українознавства	Л.Щерба (рос. мова)	Пропозиція
Г	H, GH	H	H	–	H
Є	YE, IE	YE, IE	JE	JE	JE
Ж	ZH	ZH	Ž	Ž	Ž
І	YI, I	Ī	Л	–	Ī
Й	Y, I	Y, I	J	J	J
Х	KH	KH	CH	CH	KH
ЦЧ	TS	TS	C	C	TS
Ч	CH	CH	Č	Č	Č
Ш	SH	SH	Š	Š	Š
Щ	SCH	SHCH	ŠČ	ŠČ	ŠČ
Ю	YU, IU	YU, IU	JU	JU	JU
Я	YA, IA	YA, IA	JA	JA	JA

У запропонованому варіанті кожній українській літері відповідає не більше ніж дві літери латинської абетки. Він забезпечує однозначність і не має винятків, а також звучання цих буквсполучень в багатьох мовах близьке до українського. Взагалі, важливіше забезпечити однозначне відтворення букв української мови латинськими літерами, тобто виробити українську латинізовану абетку. Іншомовним читачам залишиться тільки вивчити, який звук української мови відповідає кожній літері цієї латино-української абетки, а далі, якщо буде така потреба, вони самі найкраще підберуть відповідні букви своєї абетки, необов'язково латинської.

1. *Інструкція про порядок оброблення міжнародних телеграм на підприємствах зв'язку України (Затверджена наказом Голови Держкомзв'язку України 18.03.98 № 47).* 2. *Адміністративна карта України масштабу 1 : 3 750 000.* – Київ: Науково-виробниче підприємство "Картографія". 1993. 3. *Енциклопедія Українознавства. / За редакцією проф. В.Кубійовича. Репринтне видання, 1955 – 1984.* – Львів: НТШ, 1993 – 2000. 4. *Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность.* – Ленинград: Наука, – 1974. –С.428.